

מקרא אני דורש

ביאורים ופירושים בפשוטו של מקרא

תפילה – "אומנות" היא?

מדוע התפללו ישראל אל ה' אם כבר הבטיחם שיצילים? / האם "אומנות" האבות הייתה רעיית צאן או תפילה? / מדוע מוכיח רש"י שהאבות התפללו מכתובים שבהם נרמז ענין זה ולא מכתובים שבהם הדבר מפורש? / ביאור בתפילת בני ישראל לפני קרי"ס – שהיתה בגדר "אומנות", וכמו תפילת האבות

בפרשתנו מספר הכתוב על זה שמצרים רדפו אחרי בני ישראל, ואז "וישאו בני ישראל את עיניהם, והנה מצרים נסע אחריהם; וייראו מאד, ויצעקו בני ישראל אל ה'" (יד, י).

ומפרש רש"י:

"ויצעקו – תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר: 'אל המקום אשר עמד שם'. ביצחק: 'לשווח בשדה'. ביעקב: 'זיפגע במקום'".

ולפום ריהטא, כוונת רש"י היא פשוט להשמיענו ש"ויצעקו" כאן פירושו (לא שבאו בדברי טענה ותרעומת כו', אלא) שהתפללו – וכמו שהתפללו אבותיהם: אברהם, יצחק ויעקב (וראה במפרשי רש"י על אתר).

אבל אם זו כוונת רש"י, הרי העיקר חסר מן הספר, והיה לו לכתוב בפירושו: "ויצעקו – ויתפללו"; ומשמע איפוא, שזה שהתפללו הוא דבר הפשוט (ולא זה מה שבא רש"י לחדש) – ומה שרש"י בא להשמיענו הוא על אופן תפילתם הדומה לתפילת האבות, וצ"ב מה כוונתו בזה.

גם צריך ביאור הלשון "אומנות אבותם" – וכי כיצד נופל על תפילת האבות לשון

"אומנות"? ובפרט, שלפי "פשוטו של מקרא" הרי "אומנות" האבות - כלומר: התעסקותם הקבועה - היתה ברעיית צאן, כמפורש בתורה.

ב. ויובן בהקדים התמיהה הפשוטה - בהכתובים שמביא רש"י על תפילת האבות: לכאורה, כשרש"י רוצה להוכיח שהאבות נהגו להתפלל לה', הרי ישנם כמה תפילות ידועות של האבות, המפורשות בכתוב:

באברהם - בפ' וירא (יח, כג ואילך) מספר הכתוב באריכות כיצד אברהם הרבה בבקשות ותפילות בעד סדום ועמורה; ביצחק - בפ' תולדות מסופר (כה, כא) "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא", שהפירוש בזה הוא (כדברי רש"י) "הרבה והפציר בתפלה". זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת"; וביעקב - בפ' וישלח (לב, י) מפורשת תפילתו להינצל מיד עשו: "אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק". הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו'".

אולם רש"י לא הביא תפילות אלו כלל, ובמקומם הביא כתובים שבהם מופיע ענין התפילה ברמז בלבד:

באברהם - במקום להביא את הכתוב המספר על התפילה עצמה שהתפלל על סדום ועמורה, מביא רש"י את מה שנאמר בסיום הענין (לאחר שסדום ועמורה כבר נהפכו): "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'" (וירא יט, כז);

ביצחק - במקום להביא את תפילתו המפורשת שהתפלל לזכות בבנים, מביא רש"י את מה שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה" (חיי שרה כד, סג), שאין מפורש בו ענין התפילה ורק נרמז בלשון "לשוח" ("כמו ישפוך שיחו" - רש"י שם);

וכן ביעקב - במקום להביא את תפילתו הגלויה "הצילני נא מיד אחי", מביא רש"י את מה שנאמר "ויפגע במקום" (ויצא כה, יא), שלפי פשוטו יש לו משמעות אחרת לגמרי, ורק שדרשו מהלשון "ויפגע" שיעקב התפלל (כמו יזאל תפגע בי" - רש"י שם).

[ולהעיר (וכן העיר בנחלת יעקב ועוד), שמקור דברי רש"י הוא במכילתא ובמדרש תנחומא על אתר, אבל לענין אברהם שינה רש"י מדבריהם, כי שם הובאו כתובים מפ' לך לך (יב, ח; יג, ד) שבהם מפורש שאברהם "קרא בשם ה'", ואילו רש"י נקט הכתוב "אל המקום אשר עמד שם" שענין התפלה אינו מפורש בו].

ג. וביאור הענין:

הקושי שעמד בפני רש"י הוא - תפילה זו מה היא עושה?! הלוא הקב"ה הבטיח לישראל כמה פעמים שיציאת מצרים היא על מנת שיבואו לארץ ישראל (שמות ג, יז. וארא ו, ח. בא יב, כה. פרשי יב, כז), וכבר ראו במו עיניהם את המכות שהביא הקב"ה על המצריים ויציאת מצרים ביד רמה, ואם כן איך עלה על דעתם חשש שיאבדו עתה ליד

הים עד ש"צעקו"?!

וממה נפשך: אם האמינו בהבטחת הקב"ה - אין צורך להתפלל, ואם היה חסר להם באמונה - למה להם להתפלל?

וליישב זה מפרש - "תפשו אומנות אבותם", שבוה מחדש לנו שענין התפילה אצל האבות היה בגדר "אומנות", היינו, שזו היתה דרכם להתפלל בכ"ף עת להקב"ה, גם כשאינם בעת צרה או מצב מיוחד הדורש תפילה נולהעיר ממאמר חז"ל (ברכות כא, א): "הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו".

וכן נהגו בניהם אחריהם כשראו את המצרים רודפים אחריהם - שאף שמצד ה"חשבון" לא היה צורך בתפילה זו, שהרי מובטחים ועומדים הם, מכל מקום "תפשו אומנות אבותם" והתחזקו בתפילה.

ומעתה מדוייק להפליא זה שרש"י לא הביא את אותן תפילות ידועות של האבות - תפלת אברהם על סדום ועמורה, תפלת יצחק לזכות לבנים, ותפלת יעקב להצלתו מיד עשו - כי תפילות אלו היו שביקשו בקשה מיוחדת לעת הצורך;

אולם מה שנוגע לענינו הוא דוקא אותן תפילות שרמז עליהן הכתוב ("אשר עמד", "לשוח", "ויפגע") - ששם מדובר במצבים שבהם לא היו סיבות מיוחדות שבשבילן באו להתפלל, והן המוכיחות אשר ענין התפלה אצל האבות היה בדוגמא של "אומנות", התעסקות באופן תמידי, גם מבלי סיבה מיוחדת שתעורר אותם להתפלל.

[ולפ"ז מובן בפשטות זה שבפ' שמות, שגם שם מסופר על זעקת בני" בתפילה - "ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה" (ב, כג), לא פירש רש"י ש"תפשו אומנות אבותם", כי שם הרי היתה זו תפלה בתוכן של בקשה מיוחדת: התפללו לה' להושיעם ממצוקתם, ואין זה שייך לזה שהאבות התפללו בתור "אומנות" קבועה].

ד. והנה, לפי דרכנו עולה שהיתה תפילת בני" אז במדריגה נעלית - וע"ד תפילת האבות; אמנם לכאורה קשה, שהרי מיד לאחר מכן נאמר שהתלוננו בני ישראל ודיברו שלא באופן הראוי (יד, יא-יב): "ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר, מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים. . כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר"!

ויש ליישב בכמה אופנים:

(א) מי שאמר זה - לא אמר זה. וכמ"ש בבאר בשדה: "הכשרים שבהם, המכונים בשם 'בני ישראל', הן הם שצעקו אל ה' ותפסו אומנות אבותם, אבל הערב רב והפחותים שבהם הן הם שאמרו אל משה 'המבלי אין קברים'".

(ב) יתכן שהיו אלו אותם האנשים, ולאחרי שצעקו ולא נענו - אזי התחילו להתאונן.

(ג) אפשר לומר עוד, שבאמת דיבורי התלונה לא באו מחמת העדר האמונה בה', אלא

שדיברו כן מחמת מצבם הדחוק, וכטבע בני אדם הנמצאים בעת מצוקה שיוצאים מפייהם דברים קשים בלי דעת, ולכן אמרו רז"ל "אין אדם נתפס בשעת צערו" (בבא-בתרא טז, ב).

וכן משמע לכאורה מדברי רש"י בהמשך הענין (יד, טו), שאמר הקב"ה למשה: "דבר אל בני ישראל ויסעו", "כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים"; והמובן מזה שהאמונה בהבטחת הקב"ה נותרה בתוקף אצלם.

